

В.Л. Пирогов

СИНОНІМІЯ В СИСТЕМІ ПАРЕМІЙ СУЧАСНОЇ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ

Мета статті полягає у висвітленні структурно-семантичних особливостей паремійних синонімів японської мови.

Відомо, що синонімія пронизує всі рівні мови, які характеризуються певними семантичними властивостями або змістом. Неоднозначний і багатоаспектний підхід до визначення синонімії, до отриманих у цій галузі результатів, а також матеріали лексикографічної інтерпретації синонімії як мовного явища дають підстави вважати, що паремійна синонімія є проблемою, яка потребує поглибленого вивчення як на теоретичному, так і практичному рівнях [Апресян 1979; Малкова 2006; Селиверстова 2008].

У японському мовознавстві питання, пов'язані з пареміями, їхніми властивостями і структурою, до цих пір не висвітлені достатньою мірою. До таких питань належить, зокрема, і проблема паремійної синонімії [Сіраїсі 1977, 53–545; Фролова 1979, 59].

Японська мова має складну і розгалужену систему паремійних синонімів, яка характеризується наявністю великої кількості різних за якісним і кількісним складом синонімічних рядів.

Структурна характеристика синонімічних рядів японських паремій

За структурною ознакою паремійні синоніми (ПС) японської мови можна загалом поділити на одноструктурні та різноструктурні.

Одноструктурні ПС мають однакову синтаксичну побудову, близький образно-мотивований семантичний стрижень і майже тотожний лексичний склад компонентів. Вони легко замінюють один одного в однакових синтаксичних позиціях. Наприклад:

虻も蜂も取らず Abu mo hachi mo torazu («Не спіймати ні гедзя, ні бджоли»).

虻も蜂も失う Abu mo hachi mo ushinau («Загубити і гедзя, і бджолу»).

一も取らず二も取らず Ichi mo torazu ni mo torazu («Не отримати ні одного, ні двох»).

Різноструктурні синоніми мають різну синтаксичну побудову і різний образно-мотивований семантичний стрижень. Будучи відбитками життєвої ситуації, ці паремії мають власний набір художніх образів, які утворюють рівень їхнього образного оформлення. Таким чином, два вислови можуть вважатися синонімічними, якщо вони ілюструють одну і ту ж ситуацію, незалежно від того, які образи при цьому задіяні. Наприклад:

虻も蜂も取らず Abu mo hachi mo torazu («Не спіймати ні гедзя, ні бджоли»).

二兎を追う者は一兎をも得ず Nito wo ou mono wa itto wo mo ezu («Той, хто женеться за двома зайцями, жодного не піймає»).

花も折らず実も取らず Hana wo orazu mi mo torazu («Не зірвати ні квітки, ні плода»).

一も取らず二も取らず («Не отримати ні одного, ні двох»).

Структурно-етимологічна характеристика синонімічних паремійних рядів

Продуктивним джерелом синонімії в японській мові є мовний синкретизм «вагоканго», що сформувався в Японії приблизно в період IV–X ст. Одним із головних його результатів можна вважати появу і закріплення в мові онних-кунних фразеологічних, зокрема паремійних, опозицій, або паралелей, які співвідносяться як синонімічні [Пирогов 2009-1, 134–143]. Різняться вони головним чином стилістично: перші застосовуються переважно в письмовій, другі – в розмовній мові. Наприклад:

以心伝心 (кит. yǐxīn-chuánxīn / яп. ishindenshin) = 心を以って心に伝う (kokoro wo motte kokoro ni tsutau) – букв. «[Передавати думки] від серця до серця» (коли взаємна прихильність і ласка набагато красномовніші за слова).

一長一短 (кит. yīcháng-yīduǎn / яп. itchōittan) = 一利あれば一害あり (ichiri areba,

ichigai ari) – букв. «Якщо є позиток, є і збиток».

一得一失 (кит. yīde-yīshī / ittoku-isshitsu) = 一利あれば一害あり (ichiri areba, ichigai ari) – букв. «Якщо є позиток, є і збиток».

一利一害 (кит. yīliyīhài / ichiri-ichigai) = 一利あれば一害あり (ichiri areba, ichigai ari) – букв. «Якщо є позиток, є і збиток».

合者定離 (кит. hézhě-dìnglí / яп. esha-jōri) = 合うは別れの始めなり (au wa wakare no hajime nari) – букв. «Зустріч – початок розлучення».

愛別離苦 (кит. àibíe-líkǔ / яп. aibetsu-giku, «Розлучення з коханими приносить страждання») = 合うは別れの始めなり (au wa wakare no hajime nari) – букв. «Зустріч – початок розлучення».

油断大敵 (кит. yóuduàn-dàdì / яп. yudan-daiteki, «необачливість – великий ворог») = 蟻の穴より堤の崩れ (ari no ana yori tsutsumi no kuzure) – букв. «Через мурашину канавку руйнується дамба».

君子豹変 (кит. jūnzǐ-bàobiàn / яп. kunshi-hyōhen) – букв. «Шляхетному чоловіку – перетворення леопарда» = 過ちは改むるに憚ることになかれ (ayamachi wa aratamuru ni habakaru koto ni nakare) / 間違ひ勘定に入らない – букв. «Зробивши помилку, обов'язково її виправ» / досл. «Помилку на рахунок не вносять». Пор. рос. «За нечаянно бьют отчаянно».

一蓮托生 (кит. yīlián / tuōshēng / яп. ichiren-takusho) = 蓮の台の半座を分かち / ひとつ蜂の巣の縁 – букв. «Народжені на одному лотосі»¹ / «Доля бути в одному осинному гнізді».

Рівнозначні паремійні синоніми

До рівнозначних паремійних синонімів належать такі, що виражають одне і те ж поняття або судження. Їхній матеріальний склад може значно різнитися з огляду на лексичний та структурний аспекти. Рівнозначні синонімічні паремії переважно мають форму різноструктурних одиниць. Незважаючи на різну образність, вони абсолют-

но ідентичні у семантичному та функціонально-стилістичному планах. Наприклад:

I

羹に懲りて膾を吹く. Atsumono ni korite, namasu wo fuku («Той, хто обпікся гарячим супом, дмухає на *намасу* (салат із сирої риби з овочами під оцтом)»).

蛇に噛まれて朽ち繩に怖じる. Hebi ni komarete kuchi nawa ni ojiru («Той, кого вкусила змія, лякається гнилою мотузкою»).

火傷した犬は冷水を熱湯だと思ふ. Yakedo-shita inu wa reisu wo nettō da to omou («Обпечений собака вважає холодною воду за окріп»).

火傷した猫は冷たい水を恐れる. Yakedo-shita neko wa tsumetai mizu wo osoregu («Обпечена кішка боїться холодної води»).

II

毒を以て毒を制す. Doku o motte, doku o seisu (досл. «Виганяти отруту отрутою»).

油を以て油煙を落とす. Abura wo motte uen wo otosu («Чистити олійний нагар олією»).

盗人の番には盗人を使え. Nusubito no ban ni wa nusubito wo tsukae (досл. «Запросити крадія стерегти крадія»).

III

猿も木から落ちる. Saru mo ki kara ochiru (досл. «Мавпа теж падає з дерева»).

知者の一失. Chisha no isshitsu (досл. «У мудрого [теж] є вада»).

河童の川流れ. Kappa no kawa nagare (досл. «Каппа /водяник/ [теж] може потонути»).

竜馬の躓き. Ryūme no tsumazuki («Кінь імператора [теж] спотикається»).

Ідеографічні паремійні синоніми

До цієї групи синонімічних паремій належать такі ПО, що хоча і виражають одну інваріантну ситуацію, але відрізняються одна від одної змістовими конотаціями, які виокремлюються як другорядні додаткові елементи. Наприклад:

I

知らぬが仏 Shiranu ga hotoke («Той хто не знає, – будда»).

¹ В одній із буддистських сект існує повір'я про те, що переродження в раю відбувається на квітці лотоса; так кажуть про близьких людей, які хочуть розділити життя в наступному переродженні.

見ぬが仏 *Minu ga hotoke* («Той, хто не бачить, – будда»).

見ぬが秘め事 *Minu ga hime koto* («Той, хто не бачить, не знає»).

聞かぬが仏 *Kikanu ga hotoke* («Той, хто не чує, – будда»).

II

見ぬが仏聞かぬが花 *Minu ga hotoke kikanu ga hana* («Той, хто не бачить, – будда, той, хто не чує, – квітка»).

見ぬもの清 *Minu mono kiyo* («Той, хто не бачить, – чистий»).

III

知らぬは仏見ぬが神 *Shiranu wa hotoke minu ga kami* («Той, хто не знає, – будда, той, хто не бачить, – бог»).

Ці відтинки змісту диференціюють паремійні синоніми з різних боків, у тому числі з точки зору інтенсивності дії, що в них розглядається.

Крім того, вони відрізняються стилістично (першу групу можна віднести до розмовного, а другу і третю – до книжнописьмового стилю).

Стилістичні паремійні синоніми

Ця група синонімічних паремій охоплює такі ПО, що мають одне спільне значення і разом з тим відрізняються додатковими стилістичними конотаціями. Серед паремійних синонімів у японській мові виокремлюються такі, що належать до літературної, розмовної та письмової мови. Наприклад:

人生朝露の如し *Jinsei chōro no gotoshi* («Життя мов ранкова роса»).

人生夢の如し *Jinsei yume no gotoshi* («Життя мов сон»).

人生は風灯石火の如し *Jinsei wa fūtō, sekka no gotoshi* («Життя мов полум'я свічки на вітрі або іскра від кресала»).

浮世は夢の如し *Ukiyo wa yume no gotoshi* («Життєва суєта схожа на сон»).

露の世 *Tsuyu no yo* («Світ мов роса»).

電光朝露 *Denkō chōro* («[Життя] мов блискавка або ранкова роса»).

Кількісна характеристика паремійних синонімічних рядів

За кількісним параметром синонімічні ряди японських паремій можуть суттєво різнитися: одні мають у своєму складі дві-три, інші – велику кількість ПО. Наприклад:

I

思えば思わるる *Omoeba omowaruru* («Подумаєш про інших, інші подумають про тебе»).

情けは人のためならず («Співчуття потрібне не тільки для інших, а і для себе»).

II

花より団子 *Hana yori dango* («Данго /солодкі рисові колобки/ краще за квіти»).

花の下より鼻の下 *Hana no shita yori hana no shita* («Краще те, що під носом, ніж те, що під квітами /корисне краще за красиве/»).

色気より食い気 *Iroke yori kuike* («Краще гарний апетит, ніж жадоба»).

詩を作るより田を作れ *Shi wo tsukeru yori ta wo tsukure* («Краще працювати в полі, ніж складати вірші»).

名を取るより徳を取れ *Na wo toru yori toku wo tore* («Краще здобути благородство, ніж ім'я»).

名を捨てて実を取る *Na wo sutete mi wo toru* («Позбудься ім'я, здобудь правду»).

一中節より鏗節 *Ichchūbushi yori katsūbushi* («Краще *кацубусі* /сушений тунець/, ніж *дзьорурі* /пісенна балада/»).

見栄っぱりより頑張れ *Mieppari yori ganbare* («Наполегливість краще за хвальбу»).

Паремійна синонімія і проблема виокремлення паремійного логіко-семіотичного еталона

в системі дихотомії «інваріант – варіант»

Виокремлення інваріантного стрижня з паремійного синонімічного ряду є однією з кардинальних проблем загального мовознавства.

Г.Л. Пермяков так трактує ідею інваріанта. Всі прислів'я з одним змістом (такі, що виражають одну ситуацію) є варіантами, а сама ця ситуація – їхнім інваріантом [Пермяков 2001, 19].

З точки зору пареміології інваріант – це фактично типова ситуація, яка виникає у процесі життєдіяльності певного національного колективу і по суті збігається з дидактичною формулою (логіко-семіотичним ядром) паремії. Більш узагальнено – це ідеальна (наднаціональна) субстанція, порівняна з поняттям *lingua mentalis*, запропонованим А. Вежицькою [Wierzbicka 1977, 317]. Маркуючи стандартну, в певному сенсі універсальну (відтво-

рвану в будь-якому етнічному колективі) життєву ситуацію, інваріант править за еталон для оцінювання і прийняття адекватного рішення щодо виходу з неї. Саме тому поняття інваріанта виходить за рамки лінгвального і наближається до царини екстралінгвального плану. З другого боку, варіант – це інваріант, «проявлений» у розчині національно забарвлених словесно-образних реалій. Таким чином, поняття варіанта цілком належить царині лінгвального плану, будучи конкретною мовною реалізацією інваріанта.

Безумовно, виокремлення інваріанта пов'язане із проблемою визначення зв'язку між мовою і мисленням. Погоджуючись із думкою А. Вежбицької про те, що мислення людини ґрунтується не стільки на лексиконі або на правилах граматики рідної мови, скільки на мисленнєвих образних асоціаціях, можна припустити, що явище синонімії відображає ідею існування універсальної ментальної програми, що ґрунтується на абсолютних «семантичних примітивах», або «еталонах думки», пов'язаних із відповідними референтами слів і словосполучень, які відповідають повному набору виразних засобів конкретної національної мови.

Заслуговує на увагу зв'язок проблеми паремійної інваріантності в японській мові з ієрогліфічним характером японського письма. Як відомо, ієрогліфи відрізняються від літер не стільки графічно, скільки принципами зображення лінгвістичних одиниць мови, тому теоретично вони можуть бути застосовані для будь-якої мови, про що свідчать історично зафіксовані неодноразові пропозиції щодо використання китайської ієрогліфіки як світової писемності [Софронів 1979, 157]. Ієрогліфічна писемність за природою своєю універсальна. Слово, позначене ієрогліфом, може змінюватися будь-яким чином, але його зображення залишиться незмінним протягом тисячоліть, тому що пов'язане не з мінливими одиницями плану вираження, а зі стабільнішими одиницями плану змісту. Ієрогліфи завдяки їхній ідеографічності є самодостатніми знаками, що кодують універсум. Якщо букви можна вважати виконавчими механізмами, які викликають референтні, образно мотивовані асоціації в корі головного мозку людини винятково у складі певного літерного

набору, що відповідає слову, то ієрогліфи самі є референтами слів. Тому хоча сполучення ієрогліфів і схожі формально на сполучення букв, але фактично є комбінаціями слів або півслів, тобто значущих морфем. Більш того, графічна парадигма ієрогліфічного знака охоплює всі рівні семантики слова, тому його графічна вмотивованість безпосередньо пов'язана з людською свідомістю [Пирогов 2009-2, 78–79].

При зіставленні паремій у складі синонімічного ряду виникає необхідність у пошуку паремійного еталона-дескриптора, який би найбільш точно репрезентував інваріант всього ряду. Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що за своїми універсальними структурно-семантичними характеристиками, обумовленими ієрогліфічністю складових компонентів, на роль такого еталона підходять японські чотириккомпонентні фразеологічні фрейми китайського походження *йодзі-дзюкуго* (*сейго*), які мають яскраво виражені інваріантні властивості, обумовлені стислістю описових лексико-граматичних засобів, утілених у їхній логіко-семіотичній структурі. На нашу думку, це є важливим теоретичним висновком для обґрунтування методики виокремлення паремійних еталонів із синонімічних рядів у японській мові.

Приклад:

1. 大同小異 Daidoo shooi («У цілому одне й те ж, розбіжності незначні»).
2. 青柿が熟柿を吊う Aogaki wa jukushi wo tomurau («Недостигла хурма оплакує спілу»).
3. 五十歩を以て百歩を笑う Gojippo wo motte hyappo wo warau. («Відступивши на п'ятдесят кроків, насміхатися з тих, хто відступив на сто /про солдатів на полі бою/»).
4. 目糞鼻糞を笑う Mekuso hanakuso wo warau («Кисляки з очей сміються над шмарклями»).
5. 人の事は我が事 Hitonokoto wa wagakoto («Чужі справи – мої справи») / (краще ніж співчувати іншому, подумай про себе).
6. 自分の頭の蠅を追え («Відганяй мух від своєї голови / тобто займайся своїми власними справами/»).
7. 人の事は目に見ゆる、我が身の事は人に問え Hito no koto wa me ni miyuru, wagami no koto wa hito ni kokoe. («У чужих справах розібратися не важко, а про свої запитай у інших»).

8. 昨日は人の身今日は我が身 Kino wa hito-no-mi, kyō wagami («Вчора – чуже, сьогодні – моє / те, що сьогодні трапалося з кимось, завтра може трапитися зі мною»).
9. 猿の尾笑い Saru no shiriwarai («Одна мавпа насміхається з голого заду іншої»).
10. 栗の背比べ Dongura no seikurabe («Жолуді спинами міряються»).
11. 一寸法師の背比 Issun bōshi seikurabe («Ліліпути спинами міряються»).
12. 一寸切らるるも二寸切らるるも同じ事 Issun kiraruru nisun kiraruru mo onaji koto («Хоч в один сун /міра довжина = 3,03 см/ глибиною рана, хоч у два суні – різниці немає»).

На роль логіко-семіотичного еталона-дескриптора для зазначеного синонімічного ряду, на нашу думку, підходить *いодзідзюкуго* 大同小異 *Daidō shōi* («У цілому одне й те ж, розбіжності незначні»), чотириморфемний ієрогліфічний фрейм, набір описових лексико-граматичних засобів якого зведений до мінімуму, завдяки чому саме він найбільш емко і чітко виражає смисл інваранта.

Висновки

1. Японська мова має складну і розгалужену систему паремійної синонімії (ПС), яка

характеризується наявністю великої кількості різних за якісним і кількісним складом синонімічних рядів.

2. ПС японської мови мають чітку структурну організацію, піддаються стилістичній стратифікації та різняться за квантитативними параметрами.

3. Продуктивним джерелом синонімії в японській мові є мовний синкретизм «вагоканго», що сформувався в Японії приблизно в період IV–X ст. Одним із головних його результатів можна вважати появу і закріплення в мові онних-кунних паремійних опозицій, або паралелей, які співвідносяться як синонімічні одиниці.

За своїми універсальними структурно-семантичними характеристиками, обумовленими ієрогліфічністю складових компонентів, на роль еталонів-дескрипторів паремійного синонімічного ряду в японській мові найбільше підходять чотириконтентні фразеологічні фрейми китайського походження *いодзідзюкуго* («сейго»), які мають яскраво виражені інваріантні властивості, обумовлені стислістю описових лексико-граматичних засобів, утілених у їхній логіко-семіотичній структурі.

ЛІТЕРАТУРА

- Апресян Ю.Д. Синонимы и синонимия // **Вопросы языкознания**, 1969, № 4.
- Малкова А.С. Структура пословицы: система поэтической образности как семантическая сеть // **Материалы международной конференции по компьютерной лингвистике «Диалог 2006»**. М., 2006.
- Пермяков Г.Л. **Пословицы и поговорки народов Востока: Систематизированное собрание изречений двухсот народов** / Е.М. Мелетинский (научн. ред.), Г.Л. Капчиц (научн. ред.). М., 2001.
- Пирогов В.Л. Семантична парадигматика фразеологічних структур китайської та японської мов: порівняльний аспект // **Східний світ**. Київ, 2009. № 4.
- Пирогов В.Л. Китайська ієрогліфіка як умова реекологізації світового соціокультурного простору // **Наукові записки Харків. універ-ту повітр. сил. Соціальна філософія, психологія**. Харків, 2009. Вип. 2 (33).
- Селиверстова Е.И. Явление окказиональной лексической синонимии в пословице // **Вестн. С.-Петербурга. ун-та**. Сер. 9. 2008. Вып. 3. Ч. I.
- Сіраїсі Дайдзі. **Фразеологія національної японської мови та її дослідження** / Ст. у фраз. сл. нац. яп. мови (Кокуго кан'юку дайdzітен). Токіо: Токійото, 1977.
- Софронов М.В. **Китайский язык и китайское общество**. М.: Наука, 1979.
- Фролова О.П. **Фразеология современного японского языка**. Уч. пособ. Новосибирск, 1979.
- Wierzbicka A. **Understanding Cultures Through Their Key Words (English, Russian, Polish, German and Japanese)**. New York – Oxford: Oxford University Press, 1977.
- 国語慣用句大辞典** (Кокуго кан'юку дайdzітен / Фразеологічний словник японської мови. Токіо: Токійото, 1977). 東京: 東京堂, 1977.
- 日本ことわざ成語英辞** (Ніхон котовадза сейго дзітєн / Словник японських прислів'їв і сталих виразів. Токіо: Кєнкюся, 2000). 東京: 研究者, 2000.
- 成語林故事ことわざ慣用句 [中型版]** (Сейгорін кодзі, котовадза, кан'юку [покей-хан] / Словник прислів'їв, приказок і фразеологізмів. Токіо: Обунся, 2000). 東京: 旺文社, 2000.